

DOI: 10.33398/2224-0926-2020-2-36-36-42

УДК 78.27

Катерина Загнітко

ORCID 0000-0002-6845-9147

АНТИАМЕРИКАНСЬКА МРІЯ У 1947–1948 РОКАХ: ВІЙНА СВІТОГЛЯДІВ

«Are you now or have you ever been a member of the Communist Party?»¹

«...англо-американські надлюди прагнуть до світового панування»²

Висвітлено відносини у мистецькій сфері США і СРСР на тлі економічної кризи та ідеологічного протистояння у післявоєнній Європі. Констатовано посилення ворожечі із початком засідань організації House Un-American Activities Committee (HUAC) у 1947–1948 років, що була створена у 1938 році для розслідування комуністичної пропаганди організацій або визначених осіб на території США. У 1947 році був складений скандальний список діячів культури та мистецтва Hollywood blacklist. У перелік митців підозрюваних у лояльності до комуністів серед музикантів у США потрапили: композитор А. Копленд, диригент Л. Бернстайн, композитор Г. Айслер, диригент Д. Діксон та інші. Хвиля антиамериканської пропаганди не оминула і львівських музичних діячів, які долучилися до загальнонарадянського осудження вектору розвитку американської музичної культури. Ситуація загострилася з постановою ЦК КП (б) про оперу «Велика дружба» В. Мураделі від 10 лютого 1948 р.

Ключові слова: СРСР, США, антиамериканська пропаганда, HUAC, львівські музичні діячі.

Зустріч на Ялтинській конференції представників антигітлерівської коаліції в лютому 1945 року, продемонструвала світовій спільноті можливість об'єднання лідерів задля досягнення очікуваного миру. Спільні світлини на шпальтах міжнародної преси з усміхненими Сталіним, Рузвельтом та Черчілем стали яскравою презентацією намірів примирення і діалогу, поза яким ще задовго до згаданої події розгорталися таємні протистояння «сірих армій» агентів розвідок та інформаторів країн-союзників. В очікуванні завершення воєнних дій учасники коаліції нагромаджували інформацію, що незабаром стане важливою зброею у холодній війні.

В. Черчіль, Ф. Рузвельт та Й. Сталін, 1945 р.

¹ Обов'язкове запитання комісії HUAC під час допиту свідків.

² Фрагмент промови директора ЛДК проф. С. Павлюченка.

У 1947–1948 рр. відносини між колишніми союзниками загострилися на тлі економічної кризи та ідеологічного протистояння в післявоєнній Європі. Зокрема, план Маршала *European Recovery Program* викликав негативну реакцію московського керівництва. Адже поруч з економічною підтримкою американські стратеги протидіяли поширенню комуністичної ідеології й укріплювали інтереси США:

Найбільш огидною ідеологією є фашизм, що живиться ніцшеанською ідеєю «надлюдини». Однак і після падіння фашистських держав – Німеччини, Японії, Італії – **англо-американські «надлюди» прагнуть до світового панування.** Так звана «допомога» нав'язується всіма способами європейським державам і зводиться до того, що моргани, рокфеллери, дюпони і та інші американські монополісти хочуть забрати у європейських країн самостійність, перетворити весь світ у велику прибуткову справу [3, с. 12].

Використання мистецької сфери у нав'язуванні свого бачення реальності було добре розроблене в СРСР ще до війни. В радянській імперії жорстока цензура і тотальний контроль преси та радіомовлення були звичними засобами впливу ідеологічної машини. В цьому напрямку активно використовувалося і музичне мистецтво [1, с. 200–245].

На посилення ворожнечі в мистецькій сфері вплинули скандальні засідання *House Un-American Activities Committee* (HUAC) у 1947–1948 рр., які досить неоднозначно сприймалися у США та вкрай негативно у СРСР. Організація HUAC, що була створена у 1938 році для розслідування комуністичної пропаганди організацій або визначених осіб на території США, активізувалася після завершення війни. У цей період ідеологічне протистояння перемістилося з відкритого плацдарму в тіньову зону [7, с. 75–107].

★ **Los Angeles Star** ★

VOL. LXXIII IN FOUR PARTS C C FRIDAY MORNING, APRIL 23, 1952 68 PAGES DAILY, 10c

HUAC INVESTIGATES "RED KLOWN": STARS TESTIFY

Eisenhower Urges Anti-Red Crusade

Expose Poisonous Propaganda, President's Plea to Publishers.

NEW YORK, April 22 (AP)—President Eisenhower called tonight for an American crusade against "the poisonous propaganda of the Soviets" — a crusade to win world peace and avert an age of atomic horror.

The President urged the book publishers to make a greater effort to build a "spiritual peace" while averting the atomic danger.

He said the publishers should "do a better job of exposing the propaganda of the Soviet Union."

No Delay in Geneva Parley Seen

PARIS, April 22 (AP)—American sources said tonight the western powers (including the United States) are expected to meet in Geneva for a parley on the Korean situation.

Boyd and Schwartz Confer With Counsel

Rebels Renew State High Court Acts. Another High

'Perversion of Power' Charged by Stevens; Clashes Mark Quiz

WASHINGTON, April 22 (AP)—Army Secretary Stevens charged today that Gen. McCarthy and Rep. Clegg were guilty of a perversion of power in their efforts to get an Army commission for G. David Sifton.

Stevens, who once went wild with anger, also testified that Clegg threatened war on the Army when he was denied admission to a secret radar laboratory at Ft. Monmouth, N.J., Stevens said Clegg threatened, "We will really investigate the Army zone."

Stevens' charges were made in a hearing before the House investigating subcommittee on the activities of the House Army-McCarthy subcommittee, which is formally known as the subcommittee on the activities of the House Army-McCarthy subcommittee.

Stevens' charges were made in a hearing before the House investigating subcommittee on the activities of the House Army-McCarthy subcommittee, which is formally known as the subcommittee on the activities of the House Army-McCarthy subcommittee.

Stevens' charges were made in a hearing before the House investigating subcommittee on the activities of the House Army-McCarthy subcommittee, which is formally known as the subcommittee on the activities of the House Army-McCarthy subcommittee.

Стаття в газеті Los Angeles Star (23 квітня 1952) про розслідування HUAC

Діяльність організації інспірувалася перш за все страхом впливу комуністичної агітації. У 1947 році був складений скандальний список діячів культури та мистецтва (*Hollywood blacklist*), яким було заборонено займатися професійною діяльністю через підозру у симпатії комуністичній ідеології. Також паралельно велися розслідування ФБР, спрямовані на виявлення засланих агентів та прихильників комуністів. До переліку митців, підозрюваних у лояльності до комуністів, потрапили такі музиканти як композитор А. Копленд, диригент Л. Бернстайн, композитор Г. Айслер, диригент Д. Діксон та інші.

Під особливий нагляд потрапив Ганс Айслер, який був неодноразово публічно допитаний. Слідство ФБР (Federal Bureau of Investigation) у справі Айслера було під особистим наглядом директора Бюро – Джона Едгара Гувера (J. Edgar Hoover), який не зупинив розслідування навіть тоді, коли інформатори свідчили про відсутність контактів митця з активними комуністичними групами.

Hans Eisler на публічному засіданні НУАС у 1947 р.

Згодом стало зрозумілим, що ситуація стала виграшною для комуністів, які почали звинувачувати у переслідуванні своїх прихильників та ставити під сумнів демократію у США. Реакція американського суспільства була досить неоднозначною: від схвалення HCUA до повного осудження.

Звичайно, що на захист підозрюваних публічно виступили мистецькі діячі СРСР, які під пильним наглядом ідеологічного апарату організовували антиамериканські акції. У різних закладах Радянського Союзу проводилися збори з метою публічного знецінення американської ідеології. Хвиля антиамериканської пропаганди не оминула і львівських музичних діячів, які долучалися до загального осудження «капіталістів». У радянській пресі 1947–1948 років розгорнулася ціла компанія з негативного висвітлення діяльності HCUA. Очевидно, що ця тема стала обов'язковою для обговорення на зборах у мистецьких вузах, зокрема і в стінах Львівської державної консерваторії (далі ЛДК):

Преславуа комісія Конгресу САСШ (США – К. 3.) по розслідуванню антиамериканської діяльності говорить про подібні проблеми більш відкрито та неохильно займатися деклараціями про свободу та незалежність творчості від політики [3, с. 16].

На масовому мітингу, влаштованому у Голлівуді організацією «Прогресивні громадяни Америки», відома актриса Кетрін Хепберн заявила: «Зараз ми не дамо повернути час назад. Ми не хочемо стояти на одному місці. Ми будемо боротися не тільки проти обмежень свободи, але й за розширення вже існуючих прав. Товариші! Сила радянської ідеології величезна» [3, с. 18].

Одним з активних риторів ворожої американської мрії став ректор ЛДК Сергій Павлюченко, який замінив на посаді арештованого у 1948 р. Василя Барвінського (підставою для затримання колишнього директора радянська влада використала окрім «традиційного»: «кадровий український націоналіст, німецький розвідник, німецький співник», також і абсурдні закиди у шпигунстві на користь Великої Британії (*так званих «англо-американських надлюдей»*), що відповідало актуальній політичній ситуації 1947–1948 рр.).

Іншим доповідачем, у промовах якого можна простежити «волю партії», був музиколог Й. Волинський. Про його зв'язки із відповідними органами відкрито згадував С. Людкевич на зборах ЛДК у 1947 році:

Коли ми візьмемо таких товаришів, як т. **Волинський, який ближче стоїть до ідеології** (він присланий з Києва), то можна сказати, що т. Волинський може взяти активну участь у цій роботі. [2, с. 3].

Отже, новий директор С. Павлюченко та Й. Волинський стали показовими представниками політичної волі радянської влади у львівському музичному середовищі. Їх гучні заяви супроводжувалися гострою критикою чужоземних культурних надбань. Хоча така ситуація все ж несла у собі певні позитивні моменти, а саме – новини про останні гучні прем'єри у музичному просторі США. Так, на засіданні ЛДК проф. Павлюченко практично переповів оперу Джанкарло Менотті «Медіум»³, прем'єра якої відбулася 8 травня 1946 року в Колумбійському університеті. Звичайно, що оцінка С. Палюченка була розгромна:

Наприклад взяти американську оперу «Медіум» композитора Менотті. При своєму надзвичайно низькому ідейному рівні, ця опера представляє коктейлеподібну суміш містицизму, шахрайства, еротоманії і психологічного садизму [3, с. 22].

Окреме місце займало відкрите осудження діяльності оперних театрів, які протиставлялися «прогресивним» радянським:

Між іншим нам відомо зі слів американських громадян, які приїжджали до нас з Нью-Йорка минулого року, які розказували скільки оперних театрів в Америці, – три оперні театри всього на всі Сполучені Штати – в Нью-Йорку, Чикаго і Сан-Франциско. Ці оперні театри мають дуже короткий театральний сезон, а потім переїжджають з міста в місто на гастролі; в Чикаго 5-8 тижнів грає опера, виступають запрошені артисти з Нью-Йорка. Там співають французькі співаки, італійські співаки, але зате пишним цвітом розквітає джаз-оркестр, кабацька музика [3, с. 85].

³ Опера «Медіум» Дж. Менотті все ж була поставлена в Україні у 2016 році театром «Дивний замок» у Києві.

Музиколог Й. Волинський також у своїх промовах згадував про обмеженість європейської та американської музики:

В той же час очевидно, хто з вас читає «Радянську Музику», «Радянське Мистецтво», може не раз зустріти в центральному огляді інформацію про американський, європейський театр, про англійську, американську музику, як там знижується сама тема, як вона набирає суто-обмеженого змісту навіть тоді, коли мова в певній мірі йде про події, пов'язані зі світовою війною [4, с. 75].

Ситуація загострилася з постановою ЦК КП (б) про оперу «Велика дружба» В. Мураделі від 10 лютого 1948 р., яка вплинула також і на львівських композиторів:

Постанова ЦК ВКП (б) від 10 лютого 1948 року схвилювала кожного з нас радянських митців своїми мудрими вказівками і рішеннями, спрямованими на очищення радянської музики від накипу елементів консерватизму, какофонії, антинародності ..., очищення від впливу сучасних матеріалістичних ідей, від впливу буржуазної музики в Європі та Америці [4, с. 67].

Така ситуація була підготовлена серією публікацій у 1947 р. з нещадною критикою діяльності львівських композиторів, яких попереду чекали важкі часи. Зокрема, промовистою була стаття С. Касьяна «Творчий застій. Львівські композитори повинні перебудувати свою роботу» з 1947 року, опублікована у серпневому номері «Вільна Україна»:

Чим же пояснити відставання львівських композиторів від передового радянського мистецтва? [6].

У радянській пресі важко відшукати авторів, які відкрито висловлювали незгоду із постановами партії, окрім радянської практики «дружньої» критики колег у боротьбі «за правду», що стала нормою та мала заздалегідь визначені сценарії. Тому в фокусі радянських ідеологів була закордонна преса, яка, на відміну від радянської, відкрито критикувала ідеологічний тиск на митців у СРСР. Відповідно партійці повністю відкидали закиди у переслідуванні та переходили в наступ.

У музичній сфері особлива увага американських видань спрямовувалася на радянських композиторів, в яких намагалися викоринити будь-які прояви індивідуальності. Звичайно, що такі закиди повністю заперечували радянські «промовці»:

... таких виступів величезна кількість, тому зараз можна слухати по американському радію, яке Ілля Еринбург назвав «фальшивим голосом», як воно передає, що це середньовіччя, коли заставляють композиторів писати народну музику. Передаючи це, вони розкривають свою убогість, бо цим вони показують наскільки у них мистецтво далеко від народу, і народ наш клеймить західне мистецтво... [3, с. 31].

А що роблять ці композитори. Вони відірвалися від народної творчості й штучно шукають якісь особливі акорди і намагаються знайти нові засоби виразності, а це звучить фальшиво, хоча і звучить оригінально, або суб'єктивно. Цю музику розуміє він сам і його товариші, а до народу вона не доходить [3, с. 10].

Такі заяви підхопили інші львівські музичні діячі, серед них і композитор І. Вимер:

Багато наших композиторів орієнтувалися не на наш народ, а на оцінку американської преси [4, с. 9].

Отже, у 1947–1948 рр. протистояння між СРСР та США значно загострилося. У мистецькій сфері діяльність *HUAC* розгорнула «медійну війну» між колишніми союзниками. Відповідно, радянські ідеологи скористалися можливістю підкреслити відсталість музичної культури США, що була зумовлена відкритими різкими висловлюваннями американських діячів проти обмеження свободи слова та права на творчість у радянській імперії:

Й інша справа – не можна оминати такого питання, що радянська музика навіть у таких жанрах, які фігурують у цих постановках як відсталі – як опера, як симфонія, хоча б за постановкою проблем, хоча б по зверненню композиторів до той чи іншої теми, стоять на п'ять голів вище від сучасної західноєвропейської і американської музики [3, с. 74].

Згодом багато американських діячів визнали переслідування своїх митців безпідставними, інші – називали провокацією через можливі зв'язки між «червоними» та членами *HUAC*. Звичайно, що була і третя сторона – тих, хто вважав що з комунізмом потрібно вести відкрите протистояння, навіть якщо через це постраждають невинні. Натомість у СРСР антиамериканська пропаганда надовго змусила митців публічно відкидати досягнення своїх закордонних колег:

Такий ідеологічний курс «повернення до народу» був визначений в окремій постанові ЦК ВКП(б) у 1948 р., і це відчутно вплинуло на подальшу творчу діяльність українських митців.

Kateryna Zagnitko. Lviv musicians and the anti-American dreams in 1947-1948: War of the outlooks.

The relations in the artistic sphere of the USA and the USSR against the background of the economic crisis and ideological confrontation in post-war Europe are highlighted. There was an increase in hostility in the arts area that began during meetings of the House Un-American Activities Committee (HUAC) in 1947-48. Such meetings were perceived quite ambiguously in the United States and extremely negatively in the USSR. The HUAC, which was established in 1938 to investigate the subversive activities of organizations or individuals in communist propaganda in the United States, intensified after the war. The reason for that was the fact the confrontation moved from an open bridgehead to a shadow zone. In 1947, a scandalous list of cultural and artistic figures (Hollywood blacklists) was compiled. According to it, artists were banned from engaging in professional activities on suspicion of sympathizing with communist ideology. The list of artists suspected of loyalty to the Communists among musicians in the United States included: composer A. Copeland, conductor L. Bernstein, composer G. Eisler, conductor D. Dixon, and others. Meetings were held in the institutions of the Soviet Union in order to publicly devalue progress in ideologically uncertain spaces. It is noted that the wave of anti-American propaganda did not escape Lviv's musicians who joined the all-Soviet condemnation of capitalists. It is mentioned that one of the active speakers of anti-American propaganda was the director of the Lviv State Conservatory S. Pavliuchenko and musicologist J. Volynskyi.

The article stressed that the situation became worse with the resolution of the Central Committee of the Communist Party (b) on the opera "Great Friendship" by V. Muradeli of February 10, 1948.

Key words: *USSR, USA, anti-American propaganda, HUAC, Lviv musicians.*

Література

1. Гнатюк О. Відвага і страх. Київ: Дух і літера, 2017. 488 с.
2. Державний архів Львівської області. Ф. Р-2056. оп. 1, № 19. Стенограма загальних зборів професорсько-викладацького складу, присвячених обговоренню директиви Міністерства вищої освіти СРСР у справі ідеологічної роботи у вузах. 20 січня 1947 р. 102 с.
3. Державний архів Львівської області. Ф. Р-2056, оп. 1, № 40. Стенограма наукової сесії, присвяченої 30-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції та 30-річчю встановлення радянської влади на Україні: від 16 лютого до 20 лютого 1948 р. 173 с.
4. Державний архів Львівської області. Ф. Р-2056, Оп. 1. № 40. Стенограма загальних зборів колективу консерваторії, присвячених вивченню рішення ЦК КП(б)У від 10 лютого 1948 року «Про оперу „Велика дружба” Мураделі». 26 лютого 1948 р.
5. Державний архів Львівської області. Ф. Р-1864 оп. 1 № 13. Оргбюро Львівської обласної Спілки радянських композиторів Спілки радянських композиторів України. Протоколи загальних зборів і засідань правління Спілки. 63 с.
6. Касьян С. Творчий застій. Львівські композитори повинні перебудувати свою роботу. *Вільна Україна*, 23 серпня 1947 р.
7. Vaughn R. Only Victims. A Study of Show Business Blacklist. New York, 1996. 367 s.

